

Олексій Онищенко,

голова Інформаційно-бібліотечної ради НАН України,
генеральний директор НБУВ

Галина Солоіденко,

учений секретар Інформаційно-бібліотечної ради НАН України,
пров. наук. співробітник НБУВ

Алла Свобода,

наук. співробітник НБУВ

Внесок Інформаційно-бібліотечної ради НАН України у розбудову академічної науково-інформаційної системи

У 1929 р. за рішенням Ради Всеукраїнської Академії наук було створено Бібліотечну комісію, покликану надавати допомогу бібліотекам академічних установ у забезпеченні їх науковою літературою. Обґрунтовуючи необхідність створення цього дорадчого, координаційного органу, директор Всенародної бібліотеки України (ВБУ; тепер – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, НБУВ) С. П. Постернак у доповіді про діяльність бібліотеки за 1919–1928 рр. на за-

сіданні Ради Всеукраїнської Академії наук (ВУАН; тепер – Національна Академія Наук України) підкреслив, що завдання Бібліотечної комісії – максимально наблизити роботу бібліотек до потреб наукових досліджень вчених, до завдань розвитку соціально-економічної та ідеологічної сфер суспільства [8]. До складу Комісії, крім учених – представників відділів та установ при Раді ВУАН, входили фахівці ВБУ і бібліотек інститутів. Комісія повинна була визначати напрями діяльності книгозбірень, коорди-

нувати їх розвиток як єдиної системи, регулювати книгопостачання і книговикористання, сприяти уніфікації технологічних процесів у бібліотеках мережі, розвитку бібліографічної діяльності бібліотек, зокрема, створенню науково-допоміжних бібліографічних посібників.

Як дорадчий орган Президії АН, створений для координації роботи бібліотек та здійснення контролю за їх діяльністю, Комісія повинна була звітувати перед Президією про свою роботу.

Потрібно сказати, що участь громадськості, наукової інтелігенції у вітчизняному бібліотечному будівництві на той час мала вже досить усталені традиції.

Відомі громадські діячі, вчені, ентузіасти народної освіти стояли біля витоків створення громадських і публічних бібліотек, дарували їм свої книжкові зібрання, очолювали опікунські і бібліотечні ради. Після відкриття 1830 р. другої в Російській імперії (після Імператорської в Санкт-Петербурзі) і першої в Україні публічної бібліотеки в Одесі, що стало подією загальноросійського значення, громадські, публічні бібліотеки створюються в Катеринославі (Дніпропетровськ), Києві, Житомирі, Полтаві, Херсоні, Олександрівську (Запоріжжя), Чернігові, Черкасах.

Бібліотечні комісії, комітети, ради активно діяли при бібліотеках наукових товариств, бібліотеках вищих навчальних закладів або, як їх називали тоді, «академічних бібліотеках». Вплив цих громадських структур на стан бібліотечної справи, на вирішення абсолютної більшості бібліотечних проблем був настільки відчутним, що відомий бібліотекознавець, бібліотекар, а пізніше директор однієї з найстаріших бібліотек ВНЗ України – Харківського університету – К. І. Рубинський визнав за необхідне проаналізувати і обговорити їх роботу у професійному середовищі. Вивчивши досвід бібліотечних комісій найбільших вітчизняних і зарубіжних бібліотек, вчений виступив у 1911 р. на Першому Всеросійському з'їзді з бібліотечної справи з доповіддю «Бібліотечні комісії в академічних бібліотеках» [18]. Високо оцінивши життєво необхідну для бібліотек діяльність бібліотечних комісій і рад, К. І. Рубинський водночас підкреслив, що їхнім головним завданням має бути «...не управління бібліотеками, а турбота про них, обговорення тих питань, які виробляються потребами бібліотеки...».

Одним з найяскравіших прикладів участі вчених в організації роботи бібліотек може служити історія діяльності Тимчасового Комітету (ТК) для створення Національної бібліотеки Української Держави в м. Києві [5, с. 24–41; 2, с. 14–54; 20]. Комітет був заснований 23 серпня 1918 р. До нього увійшли

академіки В. І. Вернадський, А. Є. Кримський, С. А. Єфремов, Д. І. Багалій, відомі вчені Г. П. Житецький, В. А. Кордт. Уряд виділив 500 тис. крб. на діяльність Комітету. Ще не маючи приміщення, фонду, штату, Комітет розпочав створення бібліотеки. Вчені розробили Статут бібліотеки, виробили стратегію комплектування фонду, розглядали варіанти тимчасових приміщень для бібліотеки, займалися підбором кадрів.

В архіві НБУВ зберігаються два томи протоколів засідань ТК. Це приголомшливі за силою впливу документи, які свідчать про те, як вчені зі світовими іменами, дійсні члени Академії наук України (а В. І. Вернадський ще й академік Російської академії наук) регулярно, раз на п'ять днів, збиралися в Міністерстві народної освіти, а пізніше в кабінеті Президента Академії наук України та обговорювали нагальні проблеми бібліотеки, що створювалася. Кожен член Комітету відповідав за конкретну ділянку роботи. Всі рішення протоколювалися, кожне засідання розпочиналося з зачитування протоколу та аналізу зробленого.

На час вимушеного від'їзду В. І. Вернадського з Києва (осінь 1919 р.) Національна бібліотека вже розгорнула роботу за всіма, передбаченими Статутом, напрямками. Цілеспрямовано формувався фонд з усіх галузей знань, особливо активно поповнювався відділ «Ukrainica». Був укомплектований штат, запроцьовала Рада бібліотекарів, почалася робота з обліку літератури та її класифікації. З лютого 1920 р. виходить журнал «Книжний вісник», що висвітлює роботу бібліотеки. У серпні створена бібліотека з півмільйонним фондом (упорядковано на той час було 25 000) приступила до обслуговування читачів [5, с. 32].

Протягом майже п'яти років Тимчасовий комітет успішно виконував не тільки функції колективного управління бібліотекою, але й знаходив оптимальні шляхи організації основних бібліотечних процесів. А головне, вчені спільно з діячами культури, фахівцями бібліотечної та книжкової справи виробили концепцію розвитку Національної бібліотеки як установи з позаполітичним статусом і широкими функціями бібліотеки загальнонаціональної і водночас головної наукової бібліотеки Академії, науково-дослідного та методичного центру в галузі бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства. У квітні 1923 р. Тимчасовий Комітет передав повноваження Раді бібліотекарів.

На початку 30-х рр., коли мережа наукових установ Всеукраїнської Академії наук, а отже і їх бібліотек, стрімко розросталася, коли потрібно було

наукову роботу максимально наблизити до вирішення народногосподарських проблем, коли гостро постали питання забезпечення вчених вітчизняною і особливо іноземною науковою літературою, раціоналізації роботи академічних бібліотек, знадобився вже набутий досвід участі вчених у налагодженні бібліотечно-бібліографічного обслуговування потреб науки.

Створена восени 1929 р. Бібліотечна комісія ВУАН покликана була контролювати виконання бібліотеками затвердженого Президією плану реорганізації бібліотечної справи в Академії, сприяти зміцненню зв'язків між бібліотеками академії наук республік Союзу, насамперед, що стосувалося обміну виданнями, організації міжбібліотечного абонементу. Комісія ставить питання про необхідність планування діяльності бібліотек, вдосконалення роботи з обов'язковим примірником, налагодження централізованого комплектування іноземною науковою літературою через спеціально створене при ВБУ Бюро міжнародного книгообміну. З 1936 р. ВБУ приступила до централізованої обробки зарубіжної монографічної літератури для бібліотек академічних інститутів. У користування читачам надається зведений каталог зарубіжних періодичних видань за 1900–1930 рр., що зберігаються у фондах 158 наукових бібліотек Києва. Створюються каталоги спеціалізованих фондів. Бібліотечна комісія розглядає також стан науково-дослідної роботи з питань бібліотекознавства, бібліографознавства, методичного керівництва бібліотеками мережі [5, с. 47–50, 61–65].

З початком Великої Вітчизняної війни і евакуацією Академії та її установ до Уфи діяльність БК була, по суті, згорнута, хоча голові Бібліотечної ради (так називалася в цей період Бібліотечна комісія) давалися окремі доручення від Президії, пов'язані в основному із забезпеченням вчених вітчизняною та зарубіжною науковою літературою.

У повоєнні роки головним завданням Бібліотечної ради стає допомога бібліотекам у відновленні їх фондів. За ініціатииви Ради Президія Академії наук УРСР звернулася до Ради Міністрів СРСР з проханням виділяти бібліотекам найбільших інститутів обов'язковий платний примірник видань СРСР за профілем їхньої діяльності. 26 бібліотек АН України стали отримувати такий примірник через московську контору «Академкниги» [3, с. 97].

У 1946 р., провівши комплексну перевірку роботи бібліотек мережі, Президія АН УРСР вживає низку заходів, спрямованих на поліпшення їх роботи: у структурі Центральної бібліотеки була

створена інспектура, яка разом з Бібліотечною радою обстежила роботу 37 бібліотек Києва і Львова. Виявлені недоліки та шляхи їх усунення обговорювалися на Президії Академії, висвітлювалися на сторінках «Вістей АН УРСР» – головного друкованого органу Президії, у професійній пресі [7, 13]. Під егідою Бібліотечної ради були розроблені положення про роботу бібліотеки НДУ, про керівництво мережею бібліотек Академії, типові правила користування літературою, форми планово-звітної документації, проведено низку семінарів для бібліотекарів. Все це, звичайно ж, сприяло поліпшенню роботи бібліотек.

У 1949 р. Бібліотечну Раду реорганізують у Бібліотечну комісію, значно розширюється коло питань, якими вона має опікуватися [3, с. 148–149; 14, с. 30–32].

До вже традиційних проблем формування, обліку та використання книжкових фондів додалися питання інвентаризації, оброблення і збереження рукописних фондів установ АН УРСР, їх мікрофільмування та фотокопіювання, розширення внутрішньосоюзних та міжнародних книгообмінних зв'язків бібліотек, організації довідково-бібліографічного апарату, який би відображав сучасний рівень розвитку науки, залучення до цієї роботи провідних учених, створення системи бібліографічної роботи, підвищення кваліфікації бібліотекарів мережі, розроблення нормативно-інструктивних документів, що регламентують основні напрями діяльності бібліотек [3, с. 219–220].

Особлива увага приділялася посиленню взаємодії Бібліотечної комісії з бібліотечними радами, бібліотеками системи АН СРСР та АН союзних республік щодо організації обміну досвідом бібліотечно-інформаційного забезпечення науки [10, 11, 14].

Члени БК АН УРСР вивчали досвід роботи Бібліотечної ради у Москві та Ленінграді, працювали в тимчасових і постійних комісіях Бібліотечної ради АН СРСР з питань обліку книжкових фондів, нормування праці, формування фондів наукових бібліотек, координації науково-дослідної та науково-методичної роботи, рецензували розроблені Бібліотечною радою АН СРСР нормативно-інструктивні документи, розробляли на їх основі власні, що враховували специфіку функціонування бібліотек мережі АН України.

На відміну від більшості бібліотечних систем республіканських академії наук, у т. ч. і Російської Федерації, де бібліотеки мережі є філіями або відділеннями центральної бібліотеки, бібліотечна мережа АН України розвивалася шляхом функціо-

нальної централізації. Бібліотеки інститутів залишалися у структурі НДУ, Центральна бібліотека здійснювала організаційно-методичне керівництво, і лише окремі напрями діяльності – комплектування іноземною літературою, суспільно-політичними виданнями – були централізовані.

У 1964 р. Бібліотечна комісія АН УРСР була реорганізована в Бібліотечну раду [3, с. 278–280]. Її структуру утворювали бюро і три секції – фізико-математичних; хіміко-технологічних та біологічних; суспільних наук, а також Бібліографічна і Бібліотекознавча комісії.

Члени Бібліотечної ради АН УРСР, фахівці ЦНБ АН України вважали наради директорів бібліотек АН СРСР і АН союзних республік, які проводилися Бібліотечною радою АН СРСР, гарною школою підвищення орієнтації в бібліотечних проблемах, тому з ентузіазмом брали участь у виконанні планової тематики Ради, виступали на її нарадах з доповідями та повідомленнями, регулярно друкувалися в загальноакадемічних збірниках наукових праць. Безумовно, співпраця рад протягом багатьох десятиліть була дієвою формою професійних комунікацій.

Бібліотечна рада регулярно проводила комплексні дослідження діяльності бібліотек. Вони передбачали як вивчення роботи, так і надання необхідної консультаційно-методичної допомоги, узагальнення та поширення досвіду роботи. За рекомендацією Бібліотечної ради в штаті ЦНБ було збільшено кількість методистів до трьох осіб, кожен з них був куратором бібліотек однієї з секцій. До надання методичної допомоги бібліотекам мережі залучаються всі відділи ЦНБ за напрямами своєї діяльності. Згодом до складу Бібліотечної ради ввели посаду вченого секретаря, що сприяло організаційному забезпеченню діяльності Ради [11, с. 33–35]. Таким чином, у 60-ті рр. сформувався чіткий механізм організаційно-методичного забезпечення роботи бібліотек НДУ та її координації як на загальносоюзному, так і на республіканському рівнях [19].

Після надання ЦНБ статусу науково-дослідної установи Академії наук України бібліотеки мережі стали активніше залучатися до науково-дослідної роботи. Вони брали участь у загальносоюзних дослідженнях з проблем формування фондів наукових бібліотек (1971–1974 рр.), використання зарубіжних періодичних видань (1980, 1984–1987 рр.), розвитку централізації бібліотек мережі (1985–1987 рр.), у дослідженні БР АН України з вивчення ресурсних можливостей інформаційних підрозділів установ Академії (1992–1993 рр.).

Результати наукової роботи обговорювалися на засіданнях Бібліотечної ради. Приймалися рішення щодо вдосконалення певного напрямку діяльності бібліотечно-інформаційних підрозділів, окремі (найбільш цікаві) напрацювання висвітлювалися не тільки у фахових виданнях, а й в офіційному виданні Академії наук України – «Віснику АН УРСР» [12, 21].

У 1981 р. Бібліотечна рада розробляє і затверджує «Положення про систему підвищення кваліфікації кадрів бібліотек НДУ АН УРСР». У ньому чітко визначені завдання, напрями діяльності та організаційна структура цієї системи, передбачено диференційоване навчання різних категорій бібліотечних працівників мережі. У бібліотеках інститутів було створено школи передового досвіду з усіх напрямів діяльності бібліотек, на базі яких регулярно проводилися заняття, стажування, семінари. З метою підвищення вимог до професійної кваліфікації завідуючих бібліотек, за рішенням Бібліотечної ради, призначення на посаду завідувача бібліотеки адміністрація установи могла провести тільки після узгодження кандидатури претендента з Бібліотечною радою [11, с. 37].

Упродовж 80-х рр. Рада дедалі більше уваги приділяє питанням створення єдиної автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи (АБІС) і впровадження новітніх інформаційних технологій. Так, у вересні 1987 р. відбулося спільне виїзне засідання Проблемної комісії з автоматизації та механізації бібліотечно-бібліографічних процесів Бібліотечної ради АН СРСР і Бібліотечної ради АН УРСР, на якому порушувалися проблеми розроблення концепції створення АБІС АН УРСР, автоматизації окремих бібліотечно-бібліографічних процесів [6, с. 271–272]. Інституту кібернетики було доручено розроблення програмного забезпечення для бібліотек АН УРСР. Вчені, члени Бібліотечної ради вважали, що створення АБІС, яка має здійснювати інформаційне забезпечення науково-дослідної роботи установ Академії, потребує докорінної перебудови науково-інформаційної роботи в інститутах, реорганізації відділів НТІ в центри інформаційного аналізу з наданням їм статусу наукових підрозділів, залучення до роботи в них провідних учених, організації взаємодії цих підрозділів і бібліотек. Голова Бібліотечної ради Академії наук УРСР І. К. Походня поінформував членів Ради про роботу таких підрозділів в Англії, де головною їх функцією є створення програмно-орієнтованих банків даних, підготовка прогнозно-аналітичної та оглядової інформації. В інститутах проблем мате-

ріалознавства, електрозварювання, ядерних досліджень, надтвердих матеріалів, біології південних морів, Фізико-технічному інституті низьких температур такі підрозділи були створені, але фактографічна інформація, яку акумулювали ці центри, через недостатню оснащеність комп'ютерною технікою, відсутність єдиного програмного забезпечення була зафіксована в традиційних картотеках. Бібліотечна рада створила робочу групу, якій було доручено розробити основні напрями концепції перебудови системи інформаційного забезпечення наукових досліджень в АН УРСР [11].

Необхідність переходу до якісно нового рівня інформаційно-бібліотечного забезпечення наукового процесу, надання вченим оперативного доступу до інформаційних ресурсів бібліотек та інформаційних центрів світу поставила перед Бібліотечною радою безліч нових проблем і завдань [4, с. 269–270]. У зв'язку з цим на базі Бібліотечної ради в лютому 1990 р. створюється Інформаційно-бібліотечна рада (ІБР) [6]. Плідно працює Методична комісія ІБР. Вона регулярно розробляє інструктивно-методичні матеріали, що регламентують напрями діяльності бібліотек інститутів, надає консультації, в яких пропонуються шляхи розв'язання складних проблем і публікує їх у збірниках з організації роботи бібліотек.

У 1992 р., заслухавши звіт про роботу ІБР, Президія АН України прийняла постанову, що на багато років визначила напрями роботи Ради – створення єдиної автоматизованої бібліотечної системи інформаційного супроводу наукових досліджень у галузі соціогуманітарних, природничих і технічних наук, про впровадження у бібліотеках сучасних високоефективних технологій, а також посилення роботи щодо забезпечення збереження, вивчення та популяризації книжкових та рукописних фондів АН України, створення національної бібліографії, власних інформаційних продуктів, розвиток ЦНБ АН України ім. В. І. Вернадського та ЛНБ ім. В. Стефаника як провідних науково-інформаційних та культурно-освітніх центрів [10, 11, 22].

Особливе місце в роботі Бібліотечної комісії, Бібліотечної та Інформаційно-бібліотечної рад займали питання збереження унікальних книжкових зібрань ЦНБ АН УРСР, а з 40-х років ХХ ст. й Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. Справа в тому, що переважна більшість рукописних і стародрукованих книг, створених в Україні за весь період писемності і друкарства, великі колекції іноземної наукової літератури зосереджені саме у фондах цих академічних бібліотек. У Бібліо-

теці ім. В. І. Вернадського, крім усього іншого, зберігається також архів вітчизняних творів друку, архіви академічних установ, особисті архіви та бібліотечні колекції видатних українських учених, письменників, митців, культурних і громадських діячів. Унікальними книжковими зібраннями володіють і академічні інститути. Основою фондів багатьох інститутських бібліотек стали бібліотеки та колекції засновників і провідних вчених інститутів – О. Богомольця, Т. В'яземського, Б. Грінченка, М. Грунського, В. Данилова, С. Зернова, А. Іоффе, Р. Кавецького, О. Ковалевського, М. Крилова, П. Тутковського, І. Францевича – більше шістдесяті особистих колекцій і бібліотек, а також зібрання наукових праць, архіви багатьох поколінь співробітників наукових установ.

Особливості створення фондів Бібліотеки ім. В. І. Вернадського та ЛНБ ім. В. Стефаника, яким водночас були передані найбільші й найдавніші книжкові зібрання, породили проблеми, які академія вже вирішує багато десятиліть. Через нечисленність штату, відсутність площ бібліотеки не могли вчасно обробити величезні, багатомільйонні надходження. Після первинного відбору найцінніших і рідкісних видань ця література осідала в так званих обмінно-резервних фондах, або, як їх ще називають, «фондах концентрації». Стурбовані долею цих невпорядкованих масивів, що зберігаються в непристосованих, часто неопалюваних приміщеннях, вчені – члени рад, починаючи з 30-х рр. регулярно порушували питання про введення цієї літератури в науковий обіг, про збереження інститутських колекцій, а Президія АН України постійно вишуквала для цього додаткові кошти, штати, площі. Особливо активно ця робота велася упродовж 80–90-х рр. На сьогодні первинний облік і обробка цих фондів завершені, ведеться відбір цінної наукової літератури для доукомплектування фондів основного зберігання, відновлюються розсіяні книжкові колекції. Потрібно відзначити, що помітна активізація наукової роботи НБУВ та ЛННБ пов'язана саме з вивченням і упорядкуванням їх книжкових та рукописних зібрань, створенням друкованих каталогів на окремі види видань, підготовкою репертуару української книги та періодики, розробленням проблем української бібліографістики. Проводяться спільні дослідження з бібліотеками Болгарії, Чехії, Словаччини в галузі історії друкарства у слов'янських країнах, культурних взаємовпливів у розвитку літератури, музики, живопису. Так за підтримки Російського гуманітарного наукового фонду протягом 2005–

2007 рр. реалізовано Почаївський проект – дослідження видань кириличного друку Почаївської друкарні за 1734–1830 рр., що зберігаються у фондах БАН РАН та НБУВ НАН України. Готується друкований каталог поекземплярного опису кирилических стародруків почаївських книг (1400 прим.), у Санкт-Петербурзі вийшов «Почаївський збірник», НБУВ підготувала збірник статей «Друкарня Почаївського Успенського монастиря та її стародруки», електронний альбом художнього оформлення почаївських стародруків. На сайті НБУВ Почаївський проект представлений на сторінці відділу стародруків і рідкісних книг [9].

Говорячи про діяльність вчених НАН України, спрямовану на збереження культурних цінностей, варто торкнутися їх роботи в рамках створеної при ІБР на початку 90-х рр. Комісії з питань вивчення і збереження культурно-історичної спадщини українського народу. Саме у той час польська сторона розгорнула чергову кампанію, спрямовану на переміщення до Польщі колекції «Регія», купленої на початку XIX ст. Кременецьким лицеем у спадкоємців останнього польського короля Станіслава Августа Понятовського, яка зберігається у НБУВ, і колекції «Оссолінеум» – особистої бібліотеки відомого польського вченого графа Ю. Оссолінського, подарованої ним у 1817 р. місту Львову. Члени комісії підготували аналітичні матеріали про ці колекції, історію їх створення, придбання, побутування в Україні. Юристи-міжнародники Інституту держави і права НАН України підготували відповідні юридичні довідки та пропозиції Міністерству закордонних справ України щодо можливих варіантів обміну культурними цінностями. Переміщення було визнано недоцільним. Проте члену-кореспонденту НАН України, директору ЛННБ ім. В. Стефаніка М. М. Романюку, який є членом ІБР, у 2004 р. довелося відстоювати право на «Оссолінеум» ще й у складі міжнародної українсько-польської комісії. Нині, відповідно до міжнародних угод, сторони сприяють одна одній у вивченні полоніки, що зберігається в бібліотеках України, і україніки, зосереджені в наукових установах Польщі. Ведеться оцифрування документів, передбачається підготовка спільних наукових праць, видання каталогів, проведення конференцій і творчих зустрічей [17].

Соціально-політичні та економічні зміни, які відбуваються в Україні з початку 90-х рр., скорочення асигнувань на розвиток бібліотек, митні складності, відсутність у бібліотечних установах рахунків у відповідній валюті перешкождали здійсненню книгообміну і організації передплати на пострадянському просторі. Це змушує ІБР шукати нетрадиційні шляхи постачання бібліотек необхідною літературою, зокрема використовувати дипломатичні канали для її доставки, а вчених і керівників інститутів виявляти особисту ініціативу в придбанні та доставці необхідних видань.

Бібліотеки установ НАН України природничо-наукового профілю дуже вдячні БЕН РАН за забезпечення їх науковими виданнями установ РАН через створений у ці важкі роки при БЕН колектор «Книжный мир». Інститути України в обмін на продукцію своїх видавництв отримують російськомовні наукові матеріали установ РАН. Так Інститут металофізики НАН України в обмін на свої щоквартальники «Наносистеми, наноматеріали, нанотехнології» отримує з колектора 14–15 найменувань журналів Російської Академії. Інститут математики отримує з колектора БЕН журнали, препринти, збірники праць Інституту математики СВ РАН ім. С. Л. Соболева, Математичного інституту ім. В. А. Стеклова, Інституту системного аналізу РАН, ВЦ ім. А. О. Дородніцина РАН, Санкт-Петербурзького математичного товариства. Інститут фізіології ім. О. О. Богомольця в обмін на 4 комплекти свого журналу «Нейрофізіологія» отримує «Журнал общей биологии», журнали «Природа», «Успехи современной биологии», «Радиационная биология и радиэкология».

Як не парадоксально це звучить, але труднощі пострадянського періоду підштовхнули бібліотеки республік колишнього Союзу до співпраці не тільки на рівні центральних бібліотек, бібліотечних рад, а й на рівні рядових бібліотек [21]. Зміцнилися прямі зв'язки між бібліотеками Російської і Української академій. Бібліотеки інститутів фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України і вищої нервової діяльності РАН постійно обмінюються електронною поштою статтями своїх вчених, досвідом роботи. Плідні зв'язки встановилися між бібліотекою Інституту ботаніки НАН України та ЦНБ Далекосхідного відділення РАН; бібліотекою Радіоастрономічного інституту НАН України (Харків) та бібліотеками інститутів РАН – земного магнетизму, іоносфери і поширення радіохвиль, космічних досліджень, прикладної фізики та прикладної астрономії.

Бібліотека Інституту біології південних морів (Севастополь), втративши можливість забезпечувати вчених реферативною інформацією ВІНІТІ, почала шукати шляхи доступу до міжнародної інформації з проблематики інституту. Нині бібліотека, будучи членом європейської і міжнародної асо-

ціяцій бібліотек та інформаційних центрів у галузі водних наук і співпрацюючи з міжнародною інформаційною системою з гідробіологічних наук і рибальства «АСФІС» (ASFIS – Aquatic Sciences and Fisheries Information System), яка видає реферативний журнал «Асфа» (ASFA – Aquatic Sciences and Fisheries Abstracts), а також з Міжурядовою океанографічною комісією ЮНЕСКО з питань морського інформаційного менеджменту, стала, по суті, інформаційним центром для бібліотек інститутів водної і морської тематики України, а також Центральної та Східної Європи, постійно залучає їх до участі в міжнародних програмах і проектах, за підсумками яких бібліотеки отримують доступ до інформації, електронну техніку [22]. Бібліотека відбирає з українських видань інформацію, що входить до сфери інтересів ASFA, вводить реферати у світовий банк даних і отримує безкоштовний доступ до міжнародних даних цього банку, отримує по МБА копії статей, малотиражні видання, CD-ROMи і розміщує цю інформацію на своєму сервері. Бібліотека є регіональним тренінг-центром у галузі морського інформаційного менеджменту, регулярно проводить навчання бібліотечних фахівців. У 2007 р., наприклад, на базі Карадазького природного заповідника вона провела триденний тренінг для бібліотек України та Росії (10 учасників) щодо створення інститутських репозитаріїв за участю тренерів з Англії, Бельгії і Міжнародну конференцію бібліотек країн Центральної та Східної Європи з перехідною економікою (43 учасники) з морського інформаційного менеджменту. Фінансування цих заходів проводилося за рахунок гранту Європейської асоціації бібліотек та інформаційних центрів у галузі водних наук і Міжурядовою океанографічною комісією ЮНЕСКО. З 2008 р. запущено проект «Електронний репозитарій СЕЕМаR» для бібліотек з водних і морських наук європейських країн з перехідною економікою. Потрібно зауважити, що прагнення бібліотек до співпраці в галузі інформаційної роботи дуже потребує підтримки вчених, скажімо, на етапі відбору та реферування наукової літератури для міжнародних банків даних.

Говорячи про багатопланову роботу ІБР, спрямовану на реалізацію програми НАН України з інформатизації, не можна не згадати про організаційні заходи ІБР, спрямовані на консолідацію зусиль усіх відомств, причетних до роботи з приведення таблиць ББК у відповідність з рівнем сучасного наукового знання, до створення єдиної інформаційної мови АБІС, до реалізації корпоративного

проекту «Національний формат представлення бібліографічних даних».

Координаційні зусилля ІБР сприяють упровадженню вискоєфективних інформаційних технологій, реалізації інноваційних проектів створення національної електронної бібліотеки, національної системи наукових електронних видань «Бібліотека – суспільству», інтернет-проекту «Науково-інформаційний портал України», забезпеченню доступу до міжнародних інформаційних ресурсів, гармонійному використанню традиційних і електронних носіїв інформації в інформаційному забезпеченні потреб науки [22].

Відчутну допомогу бібліотекам наукових установ у реалізації рішень ІБР надають інформаційно-бібліотечні ради інститутів. Вони забезпечують узгодженість роботи бібліотек з основними напрямками та планами науково-дослідної роботи інститутів, залучають вчених до вирішення бібліотечних проблем: комплектування фондів, забезпечення їх збереження, вдосконалення довідкового апарату, впровадження сучасних інформаційних технологій.

Таким чином, можна сказати, що закладений ще у першому статуті Української Академії наук підхід, відповідно до якого Національна бібліотека і бібліотеки наукових установ повинні розвиватися як єдина інформаційна система, де універсальний за змістом фонд головної бібліотеки доповнюється ретельно підібраними галузевими фондами бібліотек наукових установ, де уніфіковані основні бібліотечні процеси і технології, пошуковий апарат, саме завдяки участі вчених реалізовувався на всіх етапах розвитку Академії і набув закріплення у затверджених Радою організаційно-методичних документах [20]. Роботу цього координаційного, дорадчого органу вчених, що спрямовує всі зусилля на раціональну організацію наукового знання, в різні періоди очолювали провідні вчені Академії наук України, академіки Е. І. Чернишов, А. І. Білецький, К. І. Білодід, М. Ф. Гулий, В. М. Русанівський, І. К. Походня, В. В. Немошкаленко. У 2003 р. Головою ІБР призначений генеральний директор НБУВ, академік НАН України О. С. Онищенко. Одночасно (з 1996 р., від часу заснування) він є і головою Ради директорів наукових бібліотек (НБ) та науково-інформаційних центрів (НІЦ) академії наук – членів МААН, що є правонаступницею Міжнародної асоціації академічних бібліотек і науково-інформаційних центрів.

Згідно з «Положенням про Раду директорів...», її основними завданнями є координація зусиль НБ і НІЦ у інформаційному забезпеченні науки в ака-

деміях – учасницях МААН, створення єдиного інформаційного простору науки, організація обміну продуктами професійної наукової та інформаційно-бібліографічної діяльності НБ і НІЦ, підготовка спільних видань, виконання спільних наукових програм, розвиток наукових зв'язків з бібліотеками та інформаційними установами світового співтовариства.

Діяльність Ради директорів, визначення нею пріоритетних напрямів інформаційної взаємодії, кардинальних змін у роботі НБ і НІЦ, пов'язаних з інформатизацією, впровадженням сучасних інформаційних технологій, сприяла активізації роботи інформаційно-бібліотечних рад національних академій наук, зосередженості їх на оперативному вирішенні саме тих проблем, які є нагальними для формування єдиного інформаційно-інтелектуального наукового простору.

Рада директорів багато уваги у свій час приділила вирішенню організаційних проблем, пов'язаних з узгодженням податкового та митного законодавства у галузі міжнародного книгообміну країн, академії яких утворили асоціацію, сприяла підписанню міжнародних угод, що мало забезпечити пільгові поштові послуги, безплатне ввезення і вивезення літератури на теренах СНД.

За рішенням Ради МААН налагоджено безвалютний обмін науковими журналами національних академій наук. Ця робота набула регулярного характеру. Активним партнером НБУВ з книгообміну є Російський гуманітарний науковий фонд (РГНФ), який, починаючи з 1999 р. передав Бібліотеці декілька тисяч томів наукових видань, опублікованих за його видавничою програмою. НБУВ, у свою чергу, сформувала для РАН книжний дар НАН України – більше 3,5 тис. монографій, наукових збірників, періодичних видань установ Академії, що репрезентують сучасний рівень розвитку української науки. Активно обмінюється НБУВ документами з бібліотеками Російської Академії наук – БПН РАН, БАН, ДПНТБ СВ РАН, з ЦНБ ім. Я. Коласа НАН Білорусі, з центральними бібліотеками академії наук Азербайджану, Казахстану, Туркменістану, Узбекистану.

Радою директорів схвалена практика створення консорціумів наукових бібліотек для забезпечення доступу до БД зарубіжних наукових періодичних видань та їх спільного використання. В Україні з 2006 р. успішно діє загальноакадемічний Центр онлайн-науково-інформаційних ресурсів. Упродовж останніх років на базі консорціумів значно покращилось обслуговування зарубіжними науко-

вими виданнями практично в усіх країнах Співдружності.

Особливу увагу Рада директорів приділяє обміну електронними ресурсами шляхом представлення на веб-сайтах НБ і НІЦ ресурсів власної генерації, створених на корпоративній основі зусиллями провідних наукових бібліотек: електронних каталогів, бібліографічних, реферативних, фактографічних, повнотекстових БД з метою включення національних інформаційних ресурсів у міжнародну систему наукових електронних комунікацій.

В Україні реалізовано проект створення загальноакадемічного порталу наукової періодики, корпоративної системи реферування української наукової літератури. На єдиній технологічній платформі створюється загальнодержавний депозитарій наукової періодики як складова Національної електронної бібліотеки України «Бібліотека-XXI». Зрозуміло, що реалізація цих проектів здійснюється під пильною увагою і за сприяння Інформаційно-бібліотечної ради НАН України.

Важливим напрямом діяльності Ради директорів НБ і НІЦ є реалізація наукових проектів, які мають на меті збереження, використання і популяризацію історико-культурної спадщини країн Співдружності, створення інтегрованих інформаційних ресурсів бібліотек, архівів, музеїв цих країн. У межах міжнародної програми ЮНЕСКО «Пам'ять світу» маанівські бібліотеки приступили до оцифрування рідкісних і цінних видань своїх фондів.

Перспективною для національних бібліотек і для НБУВ, зокрема, є участь у реалізації проекту TEL-ME-MOR з оцифрування фондів десяти національних бібліотек, які у 2005 р. приєдналися до Ради ЄС з метою інтеграції інформаційних ресурсів і створення розподіленої цифрової бібліотеки Європи. НБУВ брала участь у реалізації проекту FUMAGABA, за результатами якого в TEL повністю інтегровані реферативна база даних «Україніка наукова» і зібрання електронних версій авторефератів дисертацій (40 тис. документів). Розроблено «План розвитку Європейської бібліотеки в Україні».

Як базова організація Ради директорів НБ і НІЦ НБУВ активно співпрацює з Некомерційним партнерством «Библиотечная Ассамблея Евразии». У грудні 2010 р. між НБУВ та НП «БАЄ» укладено угоду про участь у проекті «Золотая коллекция Евразии».

У 2010 р. НБУВ як потенційний партнер проекту «Світова цифрова бібліотека» (WDL) брала участь у робочій нараді бібліотек – учасниць даного проекту (США, Вашингтон).

Бібліотека формує цифрову колекцію найцінніших видань, які становлять національне надбання, для відображення на порталі НБУВ (рубрика «Пам'ять України») та для подання до Європейської бібліотеки, Світової цифрової бібліотеки, а також до проекту «Золотая коллекция Евразии» НП «БАЕ».

Це далеко не повний перелік спільних справ, якими опікуються Рада директорів НБ і НІЦ та інформаційно-бібліотечні ради національних академій наук, справ, що збагачують наші творчі зв'язки, допомагають на основі співробітництва, дружби, професійної підтримки вирішувати важливе для всіх завдання – створення єдиного інформаційного простору науки.

Список використаної літератури

1. *Акимова О. А.* Международные информационные системы в области водных и морских наук / О. А. Акимова // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: труды 9-й Междунар. конф. «Крым-2002» (г. Судак, 8–16 июня 2002 г.). – М., 2002. – Т. 1. – С. 454–458.
2. *Дубровіна Л. А.* Історія національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського 1918–1941 / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 1998. – 337 с.
3. *Дубровіна Л. А.* Історія національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського 1941–1964 / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., – 2003. – 357 с.
4. *Дубровіна Л. А.* Історія національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського 1965–1991 / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., – 2008. – 373 с.
5. История Центральной научной библиотеки АН УССР / АН УССР. Центр. науч. б-ка АН УССР; отв. ред. И. К. Белодед. – К.: Наук. думка, 1979. – 226 с.
6. Інформаційно-бібліотечна рада НАН України: Положення та склад Ради. – К., 1992. – 6 с.
7. *Карпенко Г. В.* В Президії Академії наук УРСР / Г. В. Карпенко // Вісті АН УРСР. – 1946. – № 8. – С. 95.
8. Книга и книжное дело в Украинской ССР: сб. документов и материалов. 1917–1941. – К.: Наук. думка, 1985. – С. 236–239.
9. *Ковальчук Г. И.* Совместный «Почаевский проект» академических библиотек России и Украины: продолжение работы / Г. И. Ковальчук // Федоровские чтения. – М.: Наука, 2007. – С. 357–362.
10. *Кулаковська Т. Л.* Бібліотечно-інформаційна система НАН України: (20-ті роки ХХ ст. – початок ХХІ ст.): дис. канд. іст. наук: 07.00.08 / НАН України; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2006. – 244 арк.
11. *Кулаковська Т. Л.* Роль інформаційно-бібліотечної ради НАН України у становленні і розвитку бібліотечно-інформаційної системи НАН України: історія, сучасний стан, перспективи / Т. Л. Кулаковська // Наукові праці НБУВ: Бібліотеки Національної академії наук України: історія і сучасність. – К., 2006. – Вип. 15. – С. 22–47.
12. *Малолетова Н. І.* Як використовується зарубіжна наукова періодика / Н. І. Малолетова, Р. Л. Красій, А. А. Свобода // Вісн. АН УРСР. – 1989. – № 8. – С. 67–71.
13. *Меженко Ю.* Про стан мережі бібліотек наукових установ Академії наук УРСР: доп. директора БАН УРСР на Президії АН УРСР 21 червня 1946 р. / Ю. Меженко // Журн. Бібліотеки Академії наук УРСР. – 1946. – № 2. – С. 3–13.
14. Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: Бібліотеки Національної академії наук України: історія і сучасність. – К., 2006. – Вип. 15. – 365 с.
15. Організація роботи бібліотеки науково-дослідної установи НАН України: зб. документів. – К.: НБУВ, 1997–2008. – Вип. 1–5.
16. Робота бібліотек науково-дослідних установ НАН України: інформаційно-аналітичний огляд. – К.: НБУВ, 1996–2010. – Вип. 1–15.
17. *Романюк М. Н.* Границы не должны разъединять / М. Н. Романюк // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития: науч.-практ. и теорет. сб. – К., 2006. – Вып. 4. – С. 416–426.
18. *Рубинский К. И.* Библиотечные комиссии в академических библиотеках / К. И. Рубинский // Тр. Первого Всерос. съезда по библиотечному делу, состоявшегося в С.-Петербурге с 1-го по 7-е июня 1911 г.: В 2-х ч. – СПб., 1912. – Ч. 2: Доклады. – С. 79–92.
19. *Свобода А. А.* Методична діяльність як типологічна функція національної бібліотеки (перспективи її розвитку в НБУВ) / А. Свобода // Бібл. вісн. – 1998. – № 2. – С. 6–10.
20. *Свобода А. А.* Работа над будущим человечества: организация знаний / А. А. Свобода // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития: науч.-практ. и теорет. сб. – К., 2009. – Вып. 7. – С. 290–312.
21. *Смаглова Н. И.* Внедрение результатов научно-исследовательской работы как основа повышения эффективности деятельности библиотек научных учреждений АН Украинской ССР // Проблемы организации труда и управления библиотечно-библиографическими процессами: сб. науч. тр. – М., 1989. – С. 5–11. (Б-ки АН СССР и АН союзных республик).
22. *Солоіденко Г. И.* Научно-методическая деятельность НБУВ и ее влияние на развитие сети библиотек научно-исследовательских учреждений НАН Украины / Г. И. Солоіденко // Информационное обеспечение науки. Новые технологии: сб. науч. тр. / Н. Е. Каленов (ред.). – М.: Науч. мир, 2009. – С. 27–41.